

- надаватиме політичну підтримку в роботі українських регіональних підприємств та їх об'єднань на нових перспективних ринках, зокрема у країнах Близького Сходу, Латинської Америки, Африки, Азії;
- організуватиме інформаційно-аналітичну допомогу, зокрема щодо запозичення національного досвіду і практики інших країн стосовно вироблення та впровадження національних/регіональних програм і заходів зі стимулювання експортного потенціалу, розвитку торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва;

- забезпечуватиме організаційне сприяння з боку Міністерства і закордонних дипломатичних установ України делегаціям областей щодо проведення відповідних заходів економічного спрямування за кордоном.

Отже, сподіваюсь, що спільними зусиллями ми зможемо налагодити системну роботу із просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки, сприяти залученню інвестиційних ресурсів в економіку України, що, своєю чергою, допоможе її модернізації та підвищенню конкурентоспроможності.

Стаття надійшла до редакції 10 вересня 2011 року

УДК 339.56:620.91(145)

Х. С. Мітюшкіна,
старший викладач кафедри міжнародної економіки
Маріупольського державного університету

СТВОРЕННЯ ІНТЕГРОВАНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕНЕРГОРИНКІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено особливості формування регіональних ринків, зокрема енергетичних; запропоновано та обґрунтовано механізм створення європейського регіонального енергоринку.

Ключові слова: регіоналізація, регіональні ринки, енергетична безпека, енергоринки.

К. С. Митюшкіна

СОЗДАНИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ РЕГИОНАЛЬНЫХ ЭНЕРГОРЫНКОВ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье исследованы особенности формирования региональных рынков, в частности энергетических; предложен и обоснован механизм создания европейского регионального энергоринка.

Ключевые слова: регионализация, региональные рынки, энергетическая безопасность, энергорынок.

H. S. Mityushkina

CREATION OF INTEGRATED REGIONAL ENERGY MARKETS IS IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF GLOBALIZATION

The features of regional markets forming, in particular energy markets are investigated in the article; the mechanism of the European regional energy market creation is offered and grounded.

Key words: regionalization, regional markets, power safety, energy market.

Постановка проблеми. За прогнозами Міжнародного Енергетичного Агентства, потреби людства в первинних джерелах енергії до 2030 року зростатимуть у середньому на 1,6% щорічно [1]. У цей період основними джерелами енергії залишаться традиційні вуглеводи: нафта, природний газ і вугілля, запаси яких обмежені. До того ж ціни на енергетичні ресурси доволі високі та нестабільні. Попередні дослідження також підтвердили тенденцію до збільшення залежності багатьох країн від імпорту енергоносіїв, необхідність суттєвих інвестиційних вкладень у енергетичний сектор і розвиток енергетичної інфраструктури. Взаємозалежність між країнами-виробниками, транзитними країнами й країнами-споживачами свідчить про глобальний характер проблем та спонукає до розвитку партнерських відносин між усіма зацікавленими сторонами з метою зміцнення глобальної енергетичної безпеки. Одним із найбільш ефективних способів досягнення енергетичної безпеки є формування прозорих, ефективних і конкурентних світових енергетичних ринків, важлива роль у створенні яких належить національним урядам та відповідним міжнародним організаціям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економісти приділяють велику увагу дослідженню питань енергетичної безпеки країн світу та напрямів її забезпечення. Зокрема слід відзначити наукові роботи таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Власюк, Д. Прейгер, А. Мастепанов [2], І. Корнілов, І. Грицевич [3], Т. Мітрова, О. Амо-

ша, Ю. Макогон, С. Пирожков, В. Фейгін [4; 5; 6], О. Медведєва [4; 5]. Сучасні умови глобалізації світових ринків відбиті в наукових працях О. Білоруса, Б. Губського, Д. Лук'яненка, О. Булатової [7], Г. Матусевич та ін. Незважаючи на досить широкий спектр досліджень щодо зазначених проблем, на додаткову увагу заслуговують питання щодо механізму створення і функціонування інтегрованих регіональних енергетичних ринків.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності створення інтегрованих регіональних енергоринків для більш ефективного вирішення проблем забезпечення глобальної енергетичної безпеки; виділення складових механізму регіонального енергетичного ринку на європейському просторі.

Основні результати дослідження. Зміна епох охарактеризувалася активною глобалізацією економіки й розвитком нової моделі багатополарного світу. Це спричинило необхідність міждержавної взаємодії та багатонаціонального врегулювання для забезпечення сталого розвитку світового співтовариства, регіональних груп і окремих країн.

Головними ознаками глобальної економіки стали розширення міжнародної торгівлі; активізація міграційних процесів, що охоплюють ресурсну базу світового виробництва; посилення інтеграційної взаємодії країн та виникнення регіональних інтеграційних об'єднань, дія яких стає більш впливовою. Досвід показує, що в зовнішньоеко-

номічних зв'язках держава, насамперед, тяжіє до сусідніх країн і регіонів. Інтеграційні процеси сприяють розвитку економічного регіоналізму [7]. Інтеграційні об'єднання перетворюються на важливих суб'єктів світового господарства, на них припадає основна частина світового валового виробництва. Однак суті економічної інтеграції відповідає, передусім, Європейській Союз, меншою мірою – NAFTA ASEAN, MERCOSUR, ЄврАзЕС, СНД та ін. Розширення взаємодії в енергетичній сфері залишається основою для створення нових інтеграційних об'єднань.

Європейський Союз як найбільше інтеграційне угруповання і відповідно найбільший споживач енергетичних ресурсів у світі приділяє особливу увагу питанням енергетичної безпеки, впровадженню єдиної стратегії та єдиного енергетичного законодавства. Але, враховуючи те, що переважна більшість країн-членів є нетто-імпортерами вуглеводної сировини (табл.), вирішити проблему енергобезпеки тільки зусиллями країн-членів неможливо. Відтак постає необхідність формування інтегрованого енергоринку на всьому європейському просторі, першим кроком на шляху до якого є створення внутрішнього енергоринку.

Збільшення конкуренції дозволить знизити ціни для кінцевих споживачів енергії, а також сприятиме припливу інвестицій (у тому числі в інфраструктуру), збільшенню ефективності виробництва енергії. Крім того, конкуренція активізуватиме розвиток альтернативних джерел енергії, малих електростанцій. І, нарешті, створення внутрішнього енергоринку зміцнить стабільність усієї європейської енергосистеми та знизить її залежність від зовнішніх постачальників енергоресурсів. Однак необхідно відзначити, що сьогоденний рівень розвитку енергетичної інфраструктури в Європі перебуває на досить низькому рівні, оскільки більшість країн пов'язана трубопроводами з постачальниками поза ЄС, а не між собою. До того ж недостатньо розвиненими є з'єднання між енергосистемами окремих країн.

родному рівнях. Збільшення енергоефективності сприятиме підвищенню стабільності, конкурентоспроможності та безпеки внутрішнього енергоринку. Ключові заходи повинні до 2020 р. знизити частку ЄС у світовому споживанні первинних енергоресурсів до 20%, відповідно збільшивши частку відновлювальних джерел [1], що дасть змогу зеконотити 100 млрд. євро і знизити викиди вуглекислого газу на 780 млн. т щорічно.

Узагалі, європейські країни мають багатий досвід реформування та лібералізації енергетичного ринку, що передбачає поетапну зміну національних законодавств європейських країн і створення умов, які забезпечать становлення конкурентних ринків. На першому етапі – з 1 липня 2004 року – усі промислові споживачі в Європі, тобто компанії та підприємства, здобули право вільного вибору постачальника газу й електроенергії. З 1 липня 2007 року таке саме право надане і жителям країн Європейського Союзу [8].

Конкуренція на внутрішніх енергетичних ринках країн ЄС – лише частина програми їх загальної лібералізації. Наступний етап – конкуренція із закордонними компаніями. Мета зусиль європейських чиновників – створити ситуацію, за якої кінцевий споживач, скажімо в Португалії, міг би вільно купувати електроенергію у Фінляндії. Але досягти цього можна лише в тому випадку, якщо газ та електроенергія матимуть змогу у відповідних обсягах перетинати кордони між країнами. При цьому трансграничні потужності є найслабшою ланкою мереж у Європі. Усередині окремих країн – у Німеччині, Великобританії, Нідерландах, Іспанії – конкуренція на енергоринках уже є очевидною. Але від єдиного конкурентного енергоринку Європа ще далека.

У газовій галузі ситуація дещо інша: незважаючи на більшу пропускну спроможність європейських газопроводів, потрібні великі інвестиційні ресурси, щоб розв'язати існуючі проблеми. Отже, перш ніж європейський енергопарк буде повністю лібералізований, необхідно створити на ньому відповідну інфраструктуру.

Проблема не тільки в тому, що самих мережних потужностей не вистачає, а й у структурі власності на них. Європейська Комісія наполягає: мережні підрозділи – трубопроводи або лінії електропередачі – повинні бути виділені зі структури європейських енергокомпаній (переважно – вертикально інтегрованих) в окремі структури. Тільки

в цьому випадку буде забезпечений недискримінаційний доступ до транспортних мереж усіх компаній, що працюють на європейських ринках газу та електроенергії.

Отже, на шляху реалізації стратегії розвитку внутрішнього європейського енергетичного ринку існують дві серйозні перешкоди. Перша – нестача передавальних і розподільних потужностей усередині як країн – членів ЄС, так і транснаціональних мереж, що ускладнює альтернативним постачальникам вихід на енергопарк Європи.

Друга перешкода стосується не юридичного, а реального розукрупнення або поділу енергоконцернів-гігантів за вертикальним принципом. Крім виділення у структурі провідних енергоконцернів виробничих одиниць, які передають і розподіляють енергію, Єврокомісія пропонує введення нових наднаціональних органів керування, які в умовах децентралізації національних енергосистем будуть здійснювати контроль над виробництвом енергії у країнах Євросоюзу, різко звужуючи тим самим компетенцію національних урядів у цій галузі. Найбільші країни ЄС (Німеччина, Франція) не підтримують цих ініціатив, а отже, незважаючи на проведення низки заходів щодо лібералізації внутрішнього енергоринку, ступінь взаємозалежності й відкритості економік країн – членів Європейського Союзу відносно енергетики ще не надто високий.

Створення та лібералізація внутрішнього європейського енергетичного ринку не вирішує питання забезпечення

Показник	2000	2010	2020	2030
Споживання, млн. т н.е.	292	365	450,3	470,6
Нетто-імпорт, млн. т н.е.	127	203	333	389,7
Частка імпорту у споживанні, %	43,5	55,6	74	83

Джерело: IEA 2009, 2010

Отже, створення єдиного енергоринку неможливо без відповідної інфраструктури. Для розв'язку цієї проблеми планується з'єднання енергомереж Німеччини, Польщі й Литви з вітровими електростанціями на шельфах Північної Європи, з'єднання енергосистем Франції та Іспанії і будівництво газопроводу *Nabucco* за допомогою якого газ у Європу буде доставлятися із країн Центральної Азії в обхід Росії. Для реалізації цих планів необхідне створення нового механізму координації роботи єдиної європейської енергомережі. Згідно із попередніми підрахунками [6] в наступні 25 років Європа інвестує близько 1 трлн. євро в розвиток електроенергетики і близько 500 млрд. євро – у газозову інфраструктуру.

Створення єдиного енергоринку потребує гармонізації дій усіх регулюючих енергетичну сферу органів у країнах – членах ЄС. Це можливо здійснити у три етапи: посилення співробітництва між національними органами регулювання, створення єдиних органів регулювання з питань електроенергії та газу і як їхнє продовження – Європейської мережі незалежних органів регулювання та, нарешті, створення наднаціонального комітету при Єврокомісії, який буде проводити єдину зовнішню і внутрішню енергетичну політику.

Важливим елементом єдиної європейської енергетичної політики є також підвищення енергоефективності на наднаціональному, національному, регіональному й міжна-

енергетичної безпеки країн співтовариства. Відтак постає необхідність створення інтегрованого регіонального енергоринку, до якого входять не тільки держави – члени ЄС, а й інші країни європейського простору. Враховуючи постійну стурбованість країн Євросоюзу щодо стабільного постачання природного газу на територію інтеграційного угруповання, співробітництво з країнами Південно-Східної Європи має за мету створення інтегрованого ринку природного газу та електроенергії. Механізм створення регіонального енергоринку засновується на систематизації чинників, які впливають на його розвиток та сприяють забезпеченню енергетичної безпеки як усього регіону, так і кожної країни зокрема (рис.). Цей механізм включає нормативно-правову базу та інструменти регулювання енергетичної політики кожної країни, яка має бути підпорядкована загальноєвропейській концепції сталого розвитку, сприяти подоланню енергетичних загроз і стимулювати економічне зростання країн європейського простору.

Ключовим елементом механізму формування регіонального енергоринку є нормативно-правове забезпечення та впровадження єдиних норм в енергетичній сфері всіма країнами-учасниками. Нормативну базу в енергетичній сфері складають [4]: Європейська енергетична Хартія (1991), Договір енергетичної Хартії (1994), Договір про Європейське енергетичне співтовариство, Пакети енергетичних ініціатив, Транзитний протокол до енергетичної Хартії, Угода про стратегічне партнерство і, нарешті, енергетичне законодавство ЄС.

Початок процесу формування та узгодження єдиної енергетичної політики був покладений у грудні 2003 р. під час підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо питань створення в Південно-Східній Європі регіонального енергетичного ринку і його інтеграції у внутрішній енергетичний ринок Євросоюзу. Меморандум установив погоджені правила формування регіонального енергетичного ринку та його поступової інтеграції у внутрішній енергетичний ринок ЄС. Фінансове забезпечення цього проекту здійснювали міжнародні фінансові інститути – Всесвітній банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, а також такі країни, як Німеччина, Греція, США, Італія, Канада, Чехія і Швейцарія.

Договір, що засновує Енергетичне співтовариство між ЄС і дев'ятьма країнами Південно-Східної Європи, був підписаний у Афінах 25 жовтня 2005 р. і набув чинності 1 липня 2006 р. Сторонами Договору сьогодні є Єврокомісія, Албанія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Сербія, Чорногорія, Хорватія і Косово під адміністрацією ООН.

14 країн Євросоюзу мають статус учасника Договору: Австрія, Болгарія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Італія, Кіпр, Нідерланди, Румунія, Словаччина, Словенія, Чехія та Франція. Учасники застосовують на своїй території законодавство ЄС і беруть участь у роботі всіх інституціональних органів Договору. Болгарія й Румунія були серед тих країн, що підписали Договір, але після вступу в ЄС змінили свій статус і стали його учасниками. Спостерігачами є Грузія, Молдова, Норвегія, Туреччина та Україна.

Договором про заснування Енергетичного співтовариства створена правова основа загального енергетичного ринку електроенергії і природного газу сторін – учасниць енергетичного ринку, що передбачає будівництво регіонального ринку країн Південно-Східної Європи та його інтегрування у внутрішній енергетичний ринок Євросоюзу. Для реалізації поставленої мети намічені, зокрема, такі конкретні заходи: встановлення загальних правил виробництва, передачі й розподілу електроенергії; встановлення загальних правил виробництва, розподілу, постачання та зберігання природного газу; формування на державному рівні регулюючих органів і операторів систем передачі; створення на регіональному рівні механізмів вирішення спорів; демонополізація енергетичного сектору; розробка прозорих дозвільних процедур, які будуть застосовуватися при створенні нових об'єктів інфраструктури; антикорупційна програма; регулювання доступу третіх країн; прийняття тарифних систем, що сприяють торгівлі; розробка технічних норм і правил, необхідних для функціонування ринкової регіональної системи.

Позитивний досвід створення Енергетичного співтовариства Південно-Східної Європи дав можливість Євросоюзу перейти до подальшого поширення на сусідні країни принципів ЄС у сфері енергетики та створення інтегрованого енергетичного ринку для забезпечення безпеки по-

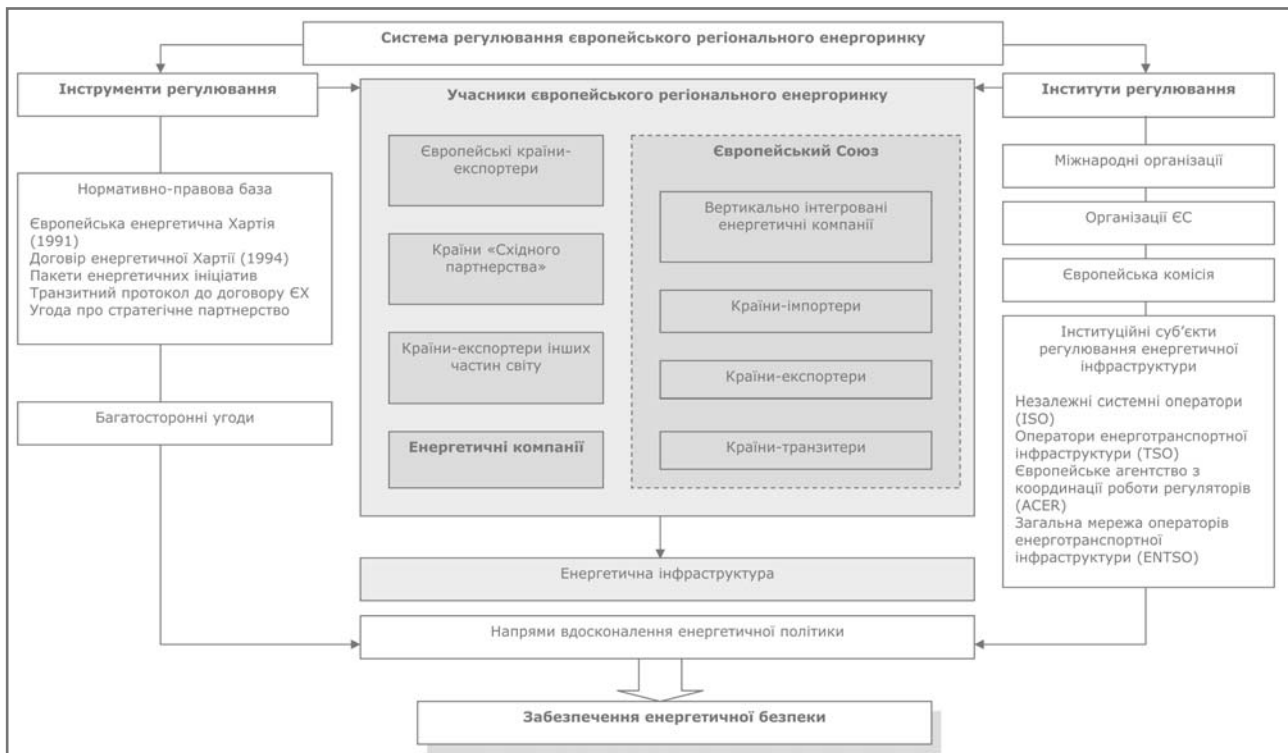

Рис. Механізм створення європейського регіонального енергоринку
Джерело: Схему складено особисто автором

стачання енергоносіїв у держави Євросоюзу й стимулювання інвестицій в енергетичну інфраструктуру.

Наприклад, у грудні 2008 р. Європейський Союз оголосив про ініціативу «Східне партнерство» стосовно східноєвропейських сусідів і партнерів – Білорусі, Молдови й України, а також трьох південно-кавказьких країн, а саме: Вірменії, Азербайджану і Грузії. Ця ініціатива передбачає формування конкретних заходів ЄС для реалізації проєктів щодо реформування зазначених країн та приєднання членів «Східного партнерства» до Договору про енергетичну співдружність. ЄС має намір інтенсифікувати діалог між ЄС і цими країнами для реалізації Комплексної програми інституціонального розвитку, що надасть можливість об'єднати всіх партнерів під час виникнення спільних загорів.

Аналіз зовнішньої енергетичної політики Євросоюзу свідчить про його прагнення подолати «надмірну» залежність від імпорту енергоносіїв, що найчастіше трактується як загроза енергетичній безпеці. З метою її ослаблення ЄС послідовно реалізує план щодо залучення сусідніх країн у свій внутрішній енергетичний ринок і тим самим створює правові та технічні умови для великомасштабного безперешкодного постачання енергоносіїв із сусідніх із європейськими регіонів, включаючи Південно-Східну Європу, Північну Африку, Африку південніше Сахари, Близький Схід, Середній Схід, Закавказзя й Центральну Азію.

Окрім нормативно-правового забезпечення, необхідною умовою функціонування регіонального енергетичного ринку є ефективне регулювання, яке здійснюється на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Найбільш компетентним суб'єктом регулювання енергетичних питань є Міжнародна енергетична агенція (МЕА). При створенні регіональних інтегрованих енергетичних ринків у контексті забезпечення глобальної енергобезпеки найбільшу увагу МЕА приділяє створенню ринків для енергетичних технологій (*Creating Markets for Energy Technologies*). МЕА було розглянуто 22 приклади успішних урядових програм зі створення та виходу на енергетичні ринки нових технологій на загальну суму понад 20 млрд. євро. Аналіз результатів виконання успішних програм дозволяє дійти висновку, що нині більшість необхідних технологій уже створено або принципово розроблено. Наприклад, в електроенергетиці можливо на 15–25% зменшити використання енергії без нових наукових розробок. Водночас, для успішного виходу нових ефективних технологій на енергетичні ринки слід створити додаткову методологічну базу, яка б відображала можливість застосування погоджених підходів до реалізації енергетичної стратегії групами країн, що здійснюють скоординовану політику в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Висновки. Отже, формування інтегрованого регіонального енергоринку потребує конкретних матеріальних, організаційних, правових, методологічних та інституційних передумов, найважливішими серед яких є: сприятливий стан внутрішніх енергетичних секторів економіки, наявність стартових можливостей власної мінерально-сиро-

винної бази, транспортних систем, виробничих потужностей, резервів енергетичних ресурсів; принциповий вибір стратегічних напрямів реформування енергетичних ринків, готовність урядових та керівних структур до вдосконалення чинного національного законодавства; наявність необхідних інструментів для розвитку реальних ринкових відносин, готовність до використання й удосконалення цих інструментів у процесі лібералізації енергетичних ринків; наявність потрібних регулювальних органів на загальнодержавному та регіональному рівнях, що виконують функції контролю за дотриманням правил функціонування ринків, ціноутворенням на них, регулюють тарифи і ціни для окремих груп споживачів, зокрема для населення та комунального господарства; готовність операторів ринків виконувати норми і правила функціонування ринків у межах регуляторної політики, що реалізується.

Література

1. Key world energy statistics 2009, 2010 [Electronic resource] / International energy agency. – Access mode : <http://www.iea.org/statistics/>
2. Мастепанов А. М. Нефть России и глобализация: выбор парадигмы развития [Электронный ресурс] / А. М. Мастепанов, Ю. К. Шафраник. – Режим доступа : http://esco-ecosys.narod.ru/2007_2/art101.htm
3. Грицкевич И. «Зеленая книга» ЕС – новые направления действий / И. Грицкевич // Экономическое обозрение. – 2006. – № 4. – С. 36–42.
4. Фейгин В. Развитие ситуации вокруг третьего энергопакета Европейской Комиссии от 19 сентября 2007 года / В. Фейгин, Е. Медведева // Экономическое обозрение. – 2008. – № 8. – С. 46–51.
5. Фейгин В. Либерализация газовых рынков стран ЕС: оправдаются ли ожидания? / В. Фейгин, Л. Фейгин, Е. Медведева // Экономическое обозрение. – 2006. – № 5. – С. 31–37.
6. Feigin V., Groenendijk W., Hrikulov A., Kulagin V. Energy Forecasts and Scenarios 2009–2010 Research Final Report [Electronic resource]. – Access mode : http://www.fief.ru/img/files/Energy_forecasts_and_scenarios.pdf
7. Булатова О. В. Формування континентальних моделей регіональної інтеграції [Електронний ресурс] / О. В. Булатова // Проблеми й перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках ОЧЕС : збірник наукових праць. – К., 2008. – С. 77–82 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2008/index.htm
8. Сквозняков П. Энергетическая вольница [Электронный ресурс] / П. Сквозняков. – Режим доступа : <http://ntsu.com.ua/svit/3673.html>
9. BP Statistical Review of World Energy 2010 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/2010.pdf

Стаття надійшла до редакції 2 серпня 2011 року

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС-XXI

Журнал для національної еліти України

ПЕРЕДПЛАТИ І ДОЛУЧАЙСЯ!